

Tidsskrift om islam & kristendom

1/2024

Dialogarbejde på Zanzibar

af Arngeir Langås

Redaktionelt: v. Lissi Rasmussen

INDHOLD

Indledning	5
Diapraxis-projektet Upendo og Zanzibar Interfaith Centre	6
Missionærens rolle	9
De tanzaniske kristne og muslimeres rolle	10
Hvordan det hele startede	11
Hvorfor dialog på Zanzibar?	12

Den organisatoriske kontekst: Danmission

Den organisatoriske kontekst: Eastern and Coastal Diocese (ECD)

Den politiske kontekst: De lange linjer

Den politiske kontekst: Demokratiets ambivalens

Den internationale økumeniske kontekst: Dialogens fremvækst

Helt siden Muhammeds tid, har der været dialog mellem kristne og muslimer. For eksempel inviterede al-Mamun, regent i Abbasid-kalifatet fra 813-833, ledere fra forskellige religioner til dialog i Bagdad, præget af åbenhed og ærlighed. I moderne tid regnes det tværreligiøse møde i Chicago i 1893 tit for historisk. Det var imidlertid arrangeret af en privat organisation, World Parliament of Religions. Officielle initiativer fra religionerne selv kom først for alvor i gang efter Andet Vatikankoncil (1962-65), selv om der var forløbere, som mødet i Bhamdoun i Libanon i 1954. Kirkernes Verdensråd og det Lutherske Verdensforbund har taget mange initiativer siden 1970'erne, til både konferencer og studieprocesser. Fra muslimsk side er dialog-dokumentet "A Common Word" fra 2007 et banebrydende initiativ, som har resulteret i svar fra den katolske kirke, Kirkernes Verdensråd, ærkebiskoppen af Canterbury og andre.

Tidsskrift om islam & kristendom

26. årgang

nr. 1/2024

ISSN 1902-5823

© Center for Sameksistens

Fra dialog til diapraxis	16
Resultater af islamisk-kristen dialog på Zanzibar	20
Fredskomiteéens dannelse	21
Hvorfor komitéen blev dannet	23
Fredskomiteéens aktiviteter	25
<i>Moderne i forbindelse med præsidentvalget i 2005</i>	25
<i>Lokalkomiteémøderne 2006-10</i>	32
Modstand mod dialoginitiativerne	36
Tanzania som kontekst for fredskomiteéen	38
Julius Nyerere om religion og politik	40
Den panafrikanske erfaring	44
Konklusion	46
Bibliografi	47

Redaktionelt

v. *Lissi Rasmussen*

Det er nok de færreste af der ved, at der er foregået og også i dag foregår mange og spændende dialogprojekter på Zanzibar med dets 900.0000 indbyggere, deraf langt de fleste muslimer, og hvor kristne først kom til landet i 1600 tallet. Projekter, der startede for mange år siden og stadig eksisterer og udvikler sig på mange måder, der har været og er langt mere fredsdannende og progressive, end det vi kender til i vores eget land.

Artiklens indhold er primært hentet fra forfatterens Ph.d.-projekt fra 2017. Arngeir Langås er en norsk teolog, der har spillet en stor rolle i både begyndelsen og i udviklingen af dette dialogarbejde. Han opholdt sig på Zanzibar fra 2002-15 og var meget engageret i udviklingen af dialogen mellem det store flertal af muslimer og det lille mindretal af kristne.

Det første stationære dialogcenter, der blev etableret var *Upendo*, startet i 2005. Centret har uddannet omkring et tusinde kvinder i syning. I 2009 blev *Zanzibar Interfaith Centre* etableret af en missionær, *Suko Tiyamo* og Arngeir. Begge centre blev fra 2023 drevet af tanzanianske kræfter.

Et tredje og meget interessant dialoginitiativ (uden stationært kontor) var *Joint Committee of Religious Leaders for Peace in Zanzibar*. *Zanzibar Interfaith Centre* (*Zanzic*), som ifølge Arngeir var inspireret af en række dialogcentre, primært i Østen, men også af vores hjemlige *Center for Sameksistens – Islamisk Kristent Studieceter*, hvilket vi er meget stolte af. *Zanzic* blev i 2009 primært indrettet som et ressourceter for forskere og studerende.

Dialogarbejdet på Zanzibar blev naturligvis udfordret af det ulige forhold mellem kristne og muslimer, men der er skrevet meget om, hvor vigtigt det var, at initiativerne kom fra Tanzanianerne selv og var diapraktiske.

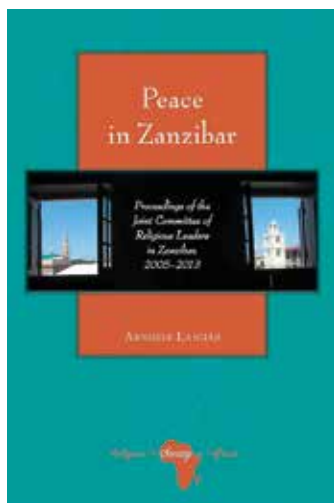

*Arngeir Langås, præst,
Generalsekretær i Brodremenighedens
Danske Mission,
bestyrelsesmedlem, IKS*

Indledning

Hvis man leder et stykke tid i Stone Towns labyrintiske gader, kan man være heldig at finde en gammel bygning med to hjemmehørende dialogorganisationer, der siden opstarten begge er inspireret af Islamisk-Kristent Studieceter i København og diapraxis-tænkningen, formuleret og erfaret af Lissi Rasmussen: *Upendo*-projektet for muslimske og kristne kvinder blev startet af min kone Dorthe Davidsen Langås i 2005, og har indtil videre uddannet omkring et tusinde kvinder i syning. *Zanzibar Interfaith Centre* blev etableret af missionær Suko Tiyarno og mig selv i 2009, og har udviklet sig meget siden. Begge drives i 2024 videre af tanzaniske kræfter, hvilket indikerer at det organisatoriske og idémæssige grundlag var fornuftigt.

I denne artikel vil jeg dog primært berette om et tredje dialoginitiativ på Zanzibar, et uden et permanent kontor, nemlig *Joint Committee of Religious Leaders for Peace in Zanzibar*. Det meste af stoffet er hentet fra min Ph.d.-afhandlings fra 2017 om komitéen. Om den skriver professor Hugh Goddard ved universitetet i Edinburgh, at "Zanzibar's Joint Committee of Religious Leaders for Peace is one of the most interesting and creative inter-religious initiatives for peace that has emerged in a Muslim-majority context in recent years."¹ Hans anbefaling står at læse på bagsiden af bogudgaven af min afhandling, nemlig *Peace in Zanzibar* udgivet i 2019, der analyserer det dialogarbejde fredskomiteén udførte mellem 2005 og 2013.

---

1 Langås, Arneida. *Peace in Zanzibar: Proceedings of the Joint Committee of Religious Leaders in Zanzibar, 2005-2013*. New York, Peter Lang Publishing, Incorporated, 2019.

Inden jeg går i dybden med artiklens hovedindhold, vil jeg imidlertid først kort præsentere de to nævnte, og mest vedvarende, dialogorganisationer på Zanzibar:

Diapraxis-projektet Upendo og Zanzibar Interfaith Centre

Diapraxis-projektet Upendos mål er to-delt: At bidrage til fred mellem muslimer og at bidrage til *women empowerment*. Derfor har seminarer om familieplanlægning og forretningsdrift været en del af helhedspakken, sammen med frivillige lånegrupper.

Det første hold fra Upendo dimiterede 28. november 2005. Grundlægger og leder Dorthe Davidsen Langås i forreste række.

Udover syuddannelsen, som er godkendt af undervisningsministeriet og akkrediteret af den nationale Vocational Education and Training Authority (VETA), har Upendo haft en gruppe tidligere elever ansat for at producere særlige Upendo-designede produkter

til salg på turistmarkedet. Dermed er man kommet vidt og bredt ud med budskabet: *United in a vision for a better world, Clothing with a message, Upendo means Love*. Markedsføring og salg har været en del af helheden siden 2007.

Markedsføringsbillede af Upendos kollektion 2007 Foto: Jenny Lynn Walker

Hendes Majestæt Dronning Margrethe 2. besøgte Upendo den 5. november 2008² og både før og siden har mange besøgt projektet, blandt andet Samia Suluhu Hassan, som siden 2021 har været Tanzanias præsident.

---

2 Langås, Arngeir. The origins of the diapraxis project Upendo, 2017.

Hendes Majestæt Dronning Margrethe 2. besøgte Upendo sammen med udviklingsminister Ulla Tørnæs. Her overrækker Dorthe Davidsen Langås en bog-gave med billede af hendes far Kong Frederik 9. hånd i hånd med Tanzanias præsident Julius Nyerere på forsiden. Knud Ochsners bog Hånd i hånd handler om dansk mission i Tanzania, præget af partnerskabstanken.

Zanzibar Interfaith Centre (Zanzic) blev etableret med Islamisk-Kristent Studieceter i København (1996) som forbillede, men også Al-Amana Centre i Oman (1987), Al-Liqa Centre i Betlehem (1982), Christian Study Centre i Rawalpindi, Pakistan (1996), Henry Martyn Institute i Indien (1993) og King Abdullah Bin Abdulaziz International Centre for Interreligious and Intercultural Dialogue – Kaiciid - i Marokko (2012). For at imødekomme studieaspektet, blev et mindre bibliotek tidligt etableret. Således var Zanzic tilrettelagt som et ressourcecenter for forskere og studerende. Allerede i 2009 var jeg vejleder for seks BA-studerende fra NLA Høyskolen i Bergen i Norge. Det resulterede i seks fine opgaver med emner relateret til kristne-muslimske relationer på Zanzibar. Etableringen af

Diplomstudiet for interkulturelle studier tilknyttet Tumaini-universitetet i Dar es Salaam markerede et højdepunkt som cementerede Zanzic som et studiecenter.

Niveauet blev sikret af medarbejdere først uddannet på St Paul's University i Nairobi med Master i islam og kristne-muslimske relationer som Lusungu Mbilinyi, Rebecca Muhoza, Shukuru Maloda, Philip Mvungi og Paul Mdumi. Derudover bidrog Mennonite Board in Eastern Africa's missionær Peter Sensenig fra 2017-19.

Et konferencelokale blev etableret, hvor dialogmøder kunne finde sted, og det er blevet flittigt benyttet sidenhen, blandt andet af fredskomiteén og utallige besøgsgrupper.

En ungdomsafdeling blev etableret: Youth Interfaith Forum of Zanzibar (Yifoza), hvorfra aktiviteter som kor, drama, lånegrupper, musik og fodbold er udgået.³

Missionærernes rolle

I dialogarbejdet er den menneskelige faktor vigtig, og at sende en missionær til det formål, som jeg blev det, er en stor satsning, der demonstrerer at missionselskabet anser det for en vigtig del af Guds mission. I en postkolonial tid vil det altid være ambivalent at slippe en vestlig eller en udlænding løs i sådan et sensitivt arbejdsfelt, men i tilfældet Zanzibar gav det mening af især to grunde: Afrikanske kristne blev tit associeret med *fastlandet*, fordi Zanzibar er en "muslimsk" ø mens den anden del, der udgør den forenede republik Tanzania, "Tanganyika", er en del af det store afrikanske fastland og har mange kristne. Disse landsmænd fra fastlandet blev i lang tid set noget ned på som "fremmede," "vantro" eller "uciviliserede". Mod den slags fordomme kunne en helt fremmed fra et land med god uddannelse godt ruske lidt op i de lokale fordomme. Derudover havde Zanzibar i lang tid været et kosmopolitisk sted med lang erfaring med mennesker fra alle mulige steder, kulturer og religioner, og havde dermed en åbenhed for nye initiativer.

---

3 Langås, Arngeir. The origins of the Zanzibar Interfaith Centre, 2017.

En lang række danske missionærer har indtil videre gjort tjeneste i dialogarbejdet på Zanzibar. Dorte og jeg var ”pionérene”, bosat og i arbejde fra 2002-10. Efter os kom Hannah og Daniel Nygaard Madsen, som videreførte og konsoliderede arbejdet fra 2010-15. Nik og Lotte Bredholt fulgte fra 2015-18, hvor det at købe og renovere den nye Upendo-bygning var den store opgave. Derefter kom Maria Nitzsch Hastrup, som var der fra 2018-21 og bidrog til at kapacitetsopbygge dialogcentret og Upendo med henblik på at udføre Danida-finansierede udviklingsprojekter samt etablere dialogcenter på Pemba. Paul Mdumi overtog som leder af Zanzibar Interfaith Centre i 2021. Derefter oprettede Danmission et lande kontor for hele Tanzania på Zanzibar i 2022, hvortil Tais og Sarah Krøger Ziethen blev udsendt og hvor også Paul Mdumi i 2023 blev ansat med dialog og fredsbygning som ansvarsområde.

Udover Danmissions permanente engagement i partnerskab med Eastern and Coastal Diocese (ECD) i Tanzanias lutherske kirke (ELCT – Evangelical Lutheran Church in Tanzania), har andre organisationer også bidraget på forskellig vis: Norwegian Church Aid, Svenska Kyrkan, United Evangelical Mission (med missionærer Komang og Suko Tiarno fra 2007-10), High Commission of Canada, Fida International etc.

De tanzaniske kristne og muslimers rolle

Missionshistorie kan tit blive meget eurocentrisk og personcentreret, men dækker i så fald over vigtigere aspekter af virkeligheden. Den store gambiske professor i kristendom og islam Lamin Sanneh ser tingene i et lokalt perspektiv i sin *Translating the Message*, hvor modtagerens aktive og kritiske rolle i missionsprocessen tages under lup. Hvis man kan kalde dialogarbejdet på Zanzibar for en succes, skal mange dele æren, inkluderet de utallige kulturelle, politiske, historiske og praktiske rammevilkår, som har gjort det muligt. Selve initiativet kommer fra tanzanierne, der allerede omkring 1996 inviterede udefrakommende missionærer til at give en hånd og bidrage med ”fremmedhedens nådegave” indenfor netop dette arbejdsfelt. Nøglepersoner har spillet konstruktive roller hen ad vejen, både

kendte og for mig ukendte mennesker. På muftiens kontor var den tidligere mufti Sh Harith bin Khelef Khamis en vigtig døråbner, samt Sh Fadhil Suleiman Soraga på hans vegne og med stærk gennemførelseskraft. Biskopperne Douglas Toto og Elinaza Sendoro var også vigtige døråbnere og Agostino Shao og Alex Malasusa vigtige deltagere. Sh Thabit Noman Jonggo, Sh Abdalla Talib Abdalla og professor Issa Ziddy har bidraget væsentligt, det samme har Fader Damas Mfoi. De er alle religiøse topledere, som gør initiativerne legitime i offentligheden og præger deres retning.

I administrationens maskinerum har der arbejdet mange dedikerede medarbejdere. Upendos sykvinder har for nogles vedkommende arbejdet der siden 2006 og har hele historien med. Lederskabet blev tanzanisk fra 2013, med Eliakira Pallangyo.

Hvordan det hele startede

Få ting opstår ud af ingenting, så det følgende vil bære præg af de specielle perspektiver jeg har fra min tid på Zanzibar fra 2002-10, hvor jeg ikke kun observerede dialogarbejdet, men var en af flere medskabere af det. Min metode er tværfaglig, hvorfor jeg også gør brug af relevante organisatoriske, historiske, politiske og teologiske kilder, og belyser dialoginitiativerne i lys af den tanzaniske kontekst. Da Danmission i 2000 annoncerede efter en teolog villig til at rejse til Zanzibar for at arbejde med kristne-muslimske relationer, befandt jeg mig i København. Dorte Davidsen fra Danmark og jeg havde da været gift i to år. Jeg var blevet ordineret til præst i Den Norske Kirke (Norges ”folkekirke” med 3,7 millioner medlemmer) to år forinden, efter syv års teologistudier på Det teologiske Menighetsfakultetet i Oslo. På grund af giftermålet var jeg flyttet til Danmark og arbejdede i Internationalt Kristent Center i Bethesda med især danskundervisning for asylansøgere, men også internationale gudstjenester på engelsk.

Vi blev ansat i 2001 og læste først islam og kristne-muslimske relationer ved universitetet i Birmingham og dernæst swahili i Tanzania. Fra 2002-10 var vores bosted Zanzibar og arbejdsopgaven dialog, eller mere præcist: relationer mellem muslimer og kristne. Forsker

blev jeg først efter vi kom hjem til Danmark: Fra 2012 til 2017 var jeg beskæftiget med PhD-arbejdet på deltid og fuldtid. Studiestedet hed først Misjonshøyskolen i Stavanger, som i 2016 blev til VID Specialized University, fusioneret med først tre andre diakonale og kirkelige uddannelsesinstitutioner.

Hvorfor dialog på Zanzibar?

Religionsdialog kan man jo bedrive alle mulige steder, så hvorfor ville Danmission sende en missionær til lige netop den opgave og hvorfor lige Zanzibar? Set nøgternt og historisk, så har der jo på Zanzibar været dialog mellem kristne og muslimer siden de første kristne ankom tidligt på 1600-tallet. Den ældste moské man kan besøge i dag er fra 1100-tallet, men sandsynligvis har muslimer været bosat der langt tidligere. Dialogen var som regel en uformel ”hverdagens” dialog, hvorimod det arbejde vi selv indgik i, var del af et officielt kirkeligt initiativ på området. Det var dog slet ikke det første kirkelige dialoginitiativ i historien; for eksempel havde det anglikanske missionselskab Universities Mission to Central Africa (UMCA) sendt islamekspertter til øen allerede i 1888 (Godfrey Dale) og senere (Gerald Broomfield, selv om han ikke fik brugt ekspertisen). Og i 1991 arrangerede Christian Professionals of Tanzania en dialogkonference over tre dage, hvor biskopper og imamer deltog. Året forinden havde Sh Yusuf Abdulrahman Muhammad fra Wakf and Trust Commission deltaget i et møde med Pave Johannes Paul den anden i Dar es Salaam, men permanente samarbejdsrelationer var ikke etableret.

Dorthees og min udsendelse var et udtryk for en kirkelig prioritering af Zanzibar som et sted hvor dialog var muligt og meningsfyldt. I kølvandet på Tanzanias første præsident Julius Nyereres død i 1999, var der spekulationer om, at det store muslimske flertal på Zanzibar måske ville rive sig løs fra Tanzania på fastlandet – og måske dermed bidrage til splid mellem kristne og muslimer. Inden vi kom derved, havde Danmissions generalsekretær Harald Nielsen og missionssekretær Lorens Hedelund besøgt det lutherske stift i Dar es Salaam (ECD), den værdifulde og uundværlige partner i dette initiativ, samt

muftiens kontor på Zanzibar, hvis samarbejde også skulle vise sig at være afgørende. I vores stillingsbeskrivelse stod der, at arbejdet skulle være økumenisk, hvorfor jeg tidligt opsøgte den katolske biskop og den anglikanske biskop på Zanzibar.

Den organisatoriske kontekst: Danmission

De to organisationer, der blev enige om det fælles initiativ, var altså Danmission og Eastern and Coastal Diocese (ECD) i Tanzanias lutherske kirke (ELCT – Evangelical Lutheran Church in Tanzania). Danmission havde siden 1903 været engageret i mission i flere lande med stor muslimsk befolkning: Det startede med Marie Holst i det nuværende Pakistan, som grundlagde missionselskabet Teltmissionen og etablerede et sygehus i Mardan. Teltmissionen skiftede i 1937 navn til Dansk Pathanmission, som i 1975 blev fusioneret med det langt større Danske Missionselskab (DMS). Også andre mindre missionselskaber gik samme vej, hvorfor Danmission, der opstod 1.1.2000 som en fusion af DMS og Dansk Santalmission, ret snart skulle tage stilling til, om det historiske fokus på mission i muslimske lande skulle fortsætte. Efter gode erfaringer i Egypten, valgte bestyrelsen at støtte initiativet om at sende missionærer til Zanzibar. Danmissions syn på dialog var præget af lang erfaring i muslimske lande og grundig missionsteologisk refleksion. Missio Dei-tanken var veletableret, hvor mission også ses som holistisk; det vil sige en bred bevægelse, hvori diakoni, dialog og kirkeudvikling er legitime udtryk og arbejdsgræne.

Den organisatoriske kontekst:

Eastern and Coastal Diocese (ECD)

Den lutherske kirke i Tanzania (ELCT) har i dag cirka otte millioner medlemmer og blev initieret af tyske missionærer fra 1890. Sidenhen har skandinaviske og amerikanske missionselskaber også bidraget til kirkens vækst. I 1937 blev landets syv lutherske kirker knyttet sammen i en sammenslutning, og i 1963 blev kirken samlet til én. I 2023 består den af 26 stifter, deriblandt ECD med hovedkontor i millionbyen Dar es Salaam ved kysten. Zanzibar er et provsti herun-

der, med fem sogne, ni menigheder og cirka 1000 medlemmer. De fleste medlemmer er ikke født på Zanzibar, men opholder sig der i kortere tid, tit ansat i turistindustrien. I dette provsti var det at Dorthe og jeg var en del af staben i otte år. Som præst holdt jeg mange gudstjenester med prædikener på swahili.

De lutherske præster Shukuru Maloda, Suko Tiyarno og Arngeir Langås i Mwanakwerekwe kirke 2009.

Aftalen om det fælles dialoginitiativ på Zanzibar udviklede sig på de årlige LMC-møder (Lutheran Mission Cooperation) i 1990'erne. LMC havde udviklet sig fra 1974 som et forum hvor ELCTs stifter og de "nordlige" missionsorganisationer fra Europa og Nord-Amerika kunne mødes og drøfte fælles prioriteringer. Det var ECDs tidligere biskop Elinaza Sendoro, der inviterede Danmission til at sende en missionær til Zanzibar. Fra Danmission (indtil 2000: DMS) havde missionssekretær og tidligere missionær i Pakistan og Oman, Lorens Hedelund, deltaget jævnlige.

Den politiske kontekst: De lange linjer

Zanzibar består af de to øer Pemba og Unguja og ligger uden for Øst-Afrikas kyst. Som handelscentrum har Zanzibar været et mødested mellem Afrika og resten af verden i umindelige tider, især Arabien og Indien, men også Europa og Amerika. Fordi indtægterne fra slavehandlen var så vigtige for Omans økonomi, gjorde sultanen stedet til hovedstad i 1840, hvorpå fulgte en stor befolkningsvækst. Briterne overtog herredømmet fra 1873, og regerede indirekte igennem sultanen frem til december 1963, hvor Zanzibar fik sin uafhængighed. Den skulle kun vare i kort tid, for den 12. januar 1964 udbrod en revolution, drevet af afrikanske nationalister, hvor tusinder af zanzibarere af arabisk ophav blev dræbt eller flygtede. Den 26. april 1964 gik øen i union med det siden 1961 afkoloniserede Tanganyika, hvorpå Zanzibar blev til det, den er i dag: en semi-autonom del af den forenede republik Tanzania. Dette politiske ægteskab mellem den store og den lille part kan måske sammenlignes med relationen mellem Færøerne og Danmark i rigsfællesskabet. En afgørende forskel er dog, at der mellem Zanzibar og storebror Tanganyika også er store religiøse forskelle: På Zanzibar er nemlig over 95 % muslimer, mens på fastlandet er fordelingen mellem kristne og muslimske befolkninger jævne. Der er dog en lighed med forholdet Færøerne-Danmark, nemlig en stor forskel i befolkningsstørrelse mellem ”lillebror” og ”storebror”: Zanzibar havde i 2012 ca. 1,3 millioner indbyggere, mens fastlandet havde 43 millioner.

Den politiske kontekst: Demokratiets ambivalens

Efter Murens fald, blev demokratiet indført i mange lande uden en naturlig modningsproces. I Tanzania blev etpartisystemet med TANUs (Tanganyika African National Union, senere CCM) monopol på statsmagten i 1992 ophævet og oppositionspartier kunne se dagens lys. På Zanzibar havde befolkningen allerede inden uafhængigheden i 1963 vist sig at være ret politisk polariseret, synliggjort og måske forstærket igennem fire demokratiske valg mellem 1957 og 1963, og denne polarisering kom til overfladen igen med

oprettelsen af det politiske parti CUF (Civic United Front) i 1992. Zanzibar-valgene i både 1995 og 2000 førte vold og ufred med sig, med kritik fra valgobservatører og frygt for konsekvenserne for hele Tanzania, da unionens sundhed og måske endda eksistens forudsætter samarbejde på tværs af dens to dele. Ind i denne polariserede virkelighed kom Dorthe og jeg, med besked om ikke at snakke om politik. Det var et klogt råd, for vores kulturindsigt og sprogkundskab var som gæster ikke sammenlignelige med zanzibarernes eller tanzaniernes.

Den internationale økumeniske kontekst: Dialogens fremvækst

Helt siden Muhammeds tid, har der været dialog mellem kristne og muslimer. For eksempel inviterede al-Mamun, regent i Abbasid-kalifatet fra 813-833, ledere fra forskellige religioner til dialog i Bagdad, præget af åbenhed og ærlighed. I moderne tid regnes det tværreligiøse møde i Chicago i 1893 tit for historisk. Det var imidlertid arrangeret af en privat organisation, World Parliament of Religions. Officielle initiativer fra religionerne selv kom først for alvor i gang efter Andet Vatikankoncil (1962-65), selv om der var forløbere, som mødet i Bhamdoun i Libanon i 1954. Kirkernes Verdensråd og det Lutherske Verdensforbund har taget mange initiativer siden 1970'erne, til både konferencer og studieprocesser. Fra muslimsk side er dialog-dokumentet "A Common Word" fra 2007 et banebrydende initiativ, som har resulteret i svar fra den katolske kirke, Kirkernes Verdensråd, ærkebiskoppen af Canterbury og andre.

Fra dialog til diap Praxis?

Dialogarbejdet på Zanzibar skulle komme til at handle om *diap Praxis* lige så meget som dialog. Begrebet defineres af Stephanie Dietrich som "solidaric helping action motivated by religion, always containing interreligious and intercultural aspects."⁴ Islamisk-Kristent

---

⁴ Dietrich, Stephanie. Die Teilhabe der Diakonie an der Vermittlung der Evangeliums: Solidarisches Handeln/Diap Praxis als religiöse rede in postsekulären Gesellschaften, i: Religiöse Rede in postsekulären Gesellschaften. M. Rose and M. Wermke. Leipzig, Evangelische Verlagsanstalt: 237-254, 2016.

Studiecenter (IKS) var helt klart en inspiration for dialogarbejdet på Zanzibar. Det gjaldt både idéen om et fysisk center med læsestof og dialogmødefaciliteter (hvor også Østerlandsmissionens arbejde i Damaskus fra 1921 ved Alfred Nielsen var en inspiration), men det gjaldt måske i endnu højere grad selve idéen om diapraxis. Selv var jeg inden udsendelsen til Zanzibar medlem i en dialoggruppe i København i regi af IKS og var inspireret af det miljø, der var blevet skabt omkring Lissi Rasmussen.

Til bestyrelsesmøde i IKS i 2021: Ahmet Polat, Arngeir Langås, Hans Raun Iversen, Kübra Dastan, Lissi Rasmussen, Houdaifa Azzouz.

I min afhandling gør jeg brug af Lissi Rasmussens forskning, som også bygger på afrikanske erfaringer i Nigeria og Tanzania. En vigtig inspiration for udviklingen af diapraxis-tænkningen kan spores til Kirkernes Verdensråds (KV)- konference i Mombasa i 1979, hvor man anbefalede, at “Christians and Muslims spare no effort to live and work with each other, and with others, towards reconciling conflicts and helping local communities to act upon their own choices in self-development towards a more just and participatory society.”⁵ Ved konferencen kom også forslaget om, at erstatte det smalle koncept ‘dialog’ med det mere omfattende koncept ‘relationer’.⁶

---

5 World Council of Churches. Christian presence and witness in relation to Muslim neighbours: a conference, Mombasa, Kenya, 1979. Geneva, World Council of Churches, 1981.

6 Sperber, Jutta. Christians and Muslims: The Dialogue Activities of the World Council of Churches and Their Theological Foundation, Berlin, Walter de Gruyter, 36, 2000.

Diaprxis-tænkning satte relationerne i centrum: "It is our relationships with people rather than our concepts about them that count."⁷ Man kunne også aflede, at begrebet hører hjemme i en tradition hvor transformerende handling er vigtigere end kognitiv forståelse: Against the background of my experiences in Africa and Europe, I see dialogue as a living process, a way of living in co-existence and pro-existence. Therefore, I want to introduce the term "diaprxis." While dialogue indicates a relationship in which talking together is central, diaprxis indicates a relationship in which a common praxis is essential. Thus by diaprxis I do not mean the actual application of dialogue but rather dialogue as action. We need a more anthropological contextual approach to dialogue where we see diaprxis as a meeting between people who try to reveal and transform the reality they share.⁸

I 2006 samlede KV dialogpraktikere for at tænke sammen i en situation man tænkte på som "a critical moment in interreligious dialogue."⁹ Dialogens praksis og filosofi var ved at skifte fra en høflig søgen efter fælles ståsted mod en mere etisk og proaktiv vægtlægning af diaprxis som en levevis; "diaprxis as a way of life."¹⁰ En yderligere præcisering af diaprxis-tænkningen kommer fra en artikel skrevet af dialog-nestor Sigvard von Sicard og publiceret i en Lutherske Verdensråds (LVF)-udgivelse: Diaprxis "is not idealistic, but takes given attitudes and situations seriously."¹¹ Derudover kunne diaprxis ifølge LVF anses som et aspekt af kirkens diakoni, fordi diaprxis should not be done in isolation, but in good cooperation with

---

7 Rasmussen, Lissi. "From Diaprxis to Dialogue" i *Dialogue in Action - in honour of Johannes Aagaard*. Lars Thunberg, Moti Lal Pandit og Carl Vilhelm Fogh-Hansen. New Delhi: 277-293, 1988.

8 Ibid. 281

9 Venema, Charlotte et al. *Changing the present, dreaming the future: a critical moment in interreligious dialogue*. Geneva, World Council of Churches, 2006.

10 Sicard, Sigvard von. *Diaprxis or Dialogue and Beyond* i *Dialogue and Beyond: Christians and Muslims Together on the Way*. Sigvard von Sicard & Ingo Wulfhorst. Geneva, The Lutheran World Federation: 131-154. 131, 2003.

11 Ibid. 131.

‘other people of good will,’ [because] the challenges and tasks go far beyond what the Church and its diaconia are able to respond to. Creating alliances with other partners means building civil society and strengthening the local community when dealing with issues of human need and injustice.¹²

På besøg hos Sigvard von Sicard (1930-2021) under de missionærforberedende studier ved universitetet i Birmingham i 2001. Som tidligere missionær i samme stift som Dorthe og mig, var han meget kundskabsrig om kirkehistorie og kristne-muslimske relationer generelt og på swahilikysten specielt. Idéen om at skrive PhD kom fra ham og uden hans opmuntring var den nok ikke blevet til noget.

---

12 Lutheran World Federation. *Diakonia in Context: Transformation, Reconciliation, Empowerment*. Geneva, Lutheran World Federation. 90, 2009. Dokumentet forstår diakonias praksis som en del af diakonien; “what Christians do – spontaneously or organized ... – as partners in God’s mission ‘for the healing of the world’”; *ibid.*, 92.

Underkapitlet 7.5 reflekterer over konceptet som et udtryk for missio Dei og kristent vidnesbyrd.

Et tegn på, at fokuset på relationer begyndte at slå rod, kan man også se i navneforandringen hos Afrikas ældste dialogorganisation, Islam in Africa Project (IAP): Denne vigtige økumeniske kontinentale rådgiver, også for dialogarbejdet på Zanzibar, skiftede i 1987 navn til PROCMURA: Project for Christian-Muslim *Relations* in Africa.

I min afhandling tolker jeg fredskomiteéens aktiviteter som diapraxis: Den fælles kristne-muslimske *handling* er at arrangere offentlige dialogmøder. Disse møder kunne kategoriseres som “livets dialog” (*dialogue of life*), da de hverken drejede sig om hjernens teologi eller hjertets religiøse erfaringer, men derimod om emner af almen, fælles relevans, i dette tilfælde “fred på Zanzibar.” Denne opdeling af interreligiøs dialog i fire kategorier har jeg hentet fra Vatikanets *Dialogue and Proclamation*, hvor man skelner mellem hovedets, hjertets og håndens dialog, samt diapraxis.¹³

Resultater af islamisk-kristen dialog på Zanzibar

Abdulla Talib var med i fredskomiteéen fra starten af og i hans Master-afhandling om dens bidrag til fred på Zanzibar konkluderer han at dens dialogmøder inden præsidentvalget i 2005 forhindrede vold

---

13 “a) The dialogue of life, where people strive to live in an open and neighbourly spirit, sharing their joys and sorrows, their human problems and preoccupations.

b) The dialogue of action, in which Christians and others collaborate for the integral development and liberation of people. c) The dialogue of theological exchange, where specialists seek to deepen their understanding of their respective religious heritages, and to appreciate each other’s spiritual values.

d) The dialogue of religious experience, where persons, rooted in their own religious traditions, share their spiritual riches, for instance with regard to prayer and contemplation, faith and ways of searching for God or the Absolute.”

Dialogue and Proclamation: Reflections and Orientations on Interreligious Dialogue and the Proclamation of the Gospel of Jesus Christ. Rome, Pontifical Council for Interreligious Dialogue, 42, 1991.

fordi “religion plays a very important part in bringing about peace during elections. This is in the sense that religions have the capacity of softening the hearts of those who subscribe to them.”¹⁴

Fredskomiteéns dannelse

Jeg havde selv en rolle i at *Joint Committee of Religious Leaders for Peace in Zanzibar* blev dannet. Min afhandling gennemgår processen i detaljer, så det følgende er blot en kort skitse: Som udsendt med den særlige opgave at forbedre kristne-muslimske relationer, var jeg på udkig efter måder at gøre det på, og jeg luftede tidligt idéen om en fælleskomité for en katolsk præst, men den troede han ikke på, for den muslimske majoritet ville ikke være interesseret i den kristne minoritet, mente han. Men hvad med en uformel komité, i det mindste, spurgte jeg. I 2004 kom gennembruddet, da der kom en invitation fra det center, hvor Dorthe og jeg læste inden udrejse: Centre for the Study of Islam and Christian-Muslim Relations, University of Birmingham. Der skulle være en konference om kristne-muslimske relationer i Afrika, og jeg blev spurgt om at finde en mulig muslimsk deltager. Den oplagte at spørge var muftien selv, så det gjorde jeg, men han foreslog at invitere hans sekretær i stedet for, fordi han var bedre til engelsk. Sådan gik det til, at Sh Fadhil Sulaiman Soraga deltog i konferencen. Senere blev det muligt, at også jeg kunne deltage, og i Birmingham i april 2004 nævnte jeg idéen for Sh Soraga. Den var han positiv til, men han blev nødt til først at konsultere med *Baraza la Maulamaa*, de religiøse lærdes råd.

---

14 Abdalla, Abdalla Talib. *The Role of Religion in the 2005 General Elections in Zanzibar*. Department of Political Science, Faculty of Arts and Social Sciences Islamic University in Uganda. MA, 2009.

Til konference om kristne-muslimske relationer i Afrika i Birmingham i april 2004 sammen med muftiens sekretær Fadhil Suleiman Soraga. Han er en af de fire jeg dedikerer min PhD til.

Denne gode nyhed delte jeg kort tid efter med Zanzibars katolske biskop, Agostino Shao, og Zanzibars anglikanske biskop, Douglas Toto. Deres fælles holdning var: Hvis muslimerne er klare, er vi klare. Herefter fulgte konsultationer, jeg selv var uvidende om, indtil jeg blev inviteret til et møde for kristne og muslimske religiøse ledere den 28. juni 2005. Til stede var mange fra Tanzanias fastland, men også mange fra Zanzibar. Jeg opdagede hen ad vejen, at en formel fredskomité allerede eksisterede i Tanzania, nemlig *Juhudi za Viongozi wa Dini* (JVD: 'Religiøse Lederes Indsats [for fred]). I 2001 var den blevet dannet, og bestod af de tunge religiøse institutioner: Tanzanias Kristne Råd (CCT), den katolske kirke (Tanzania Episcopal Conference: TEC), og *Baraza Kuu la Waislamu Tanzania* (Tanzaniske muslimers høje råd: BAKWATA). Men på Zanzibar var komitéen ikke i funktion, fordi de muslimske miljøer der ikke var repræsen-

teret af BAKWATA, men refererede til Muftiens kontor, som igen lå under Ministry of Constitutional Affairs and Good Governance. Kontoret blev etableret i 2001 igennem the Office of the Mufti Act of 2001, og fik ansvar for relationerne mellem muslimer og mennesker tilhørende andre religioner.

En egen Zanzibar-version af JVD blev stiftet i august 2005, mens jeg var på ferie, og uden min viden. Den 4. august mødtes en gruppe bestående af tre repræsentanter for muftiens kontor, tre fra den katolske kirke, fire fra den anglikanske kirke og to fra den lutherske kirke. Beslutningen var at etablere en komité med ansvar for at koordinere "all issues concerning religious leaders in Zanzibar's efforts on the whole issue of building and maintaining peace in the country."¹⁵ Den 9. august mødtes man igen, denne gang med navne på komitémedlemmer. Jeg blev komitéens lutherske repræsentant, og foruden de fire kerneinstitutioner, kom også Muslim Academy, Qadiens kontor og Wakf til, så syv institutioner kom til at udgøre JVD Zanzibar, eller Joint Committee of Religious Leaders for Peace in Zanzibar.

Hvorfor komitéen blev dannet

Min egen hensigt med forsøget på at etablere fredskomiteén på Zanzibar var "tidløs" og ikke knyttet til en særlig opgave, hvad enten det var at slukke politiske brande eller andet. Som *outsider* var min indsigt begrænset, men jeg tolkede mit mandat som et ansvar for at noget skulle skabes i fællesskab, og hvordan kan det ellers ske hvis ikke der findes et forum hvor man først kan mødes og blive kendt for derefter at finde ud af, hvad der kan ske?

Derimod var fredskomiteén for hele Tanzania minus Zanzibar blevet dannet på baggrund af den alvorlige voldshændelse på Pemba 26.-27. januar 2001, hvor 31 medlemmer af oppositionspartiet CUF (*Civic United Front*) blev dræbt af politiet. Regeringspartiet CCM (Revolutionspartiet) fik af CUF skylden for den ufred, der hærgede

---

¹⁵ Jitihada ya viongozi wa dini katika kujenga amani Tanzania (Religiøse ledes indsats for at bygge fred i Tanzania), August 9, 2005.

i forbindelse med valgene hvert femte år, men CCM beskyldte selv CUF for at være polariseringens rod. De kristne og muslimske religiøse ledere i Tanzania forstod, at den polariserende konflikt mellem de to politiske partier kunne have brug for stemmer ”udefra”, som for eksempel religiøse ledere. De så også, at konflikten kunne bringe hele den forenede republik i fare, fordi CUF-tilhængere typisk var skeptiske til unionen mens det regerende parti CCM var dens garant og igennem årtiers regeringsmagt var tæt på politi og militær, som derudover stod under kommando fra Tanzania og således legemliggjorde både unionens virkelighed og måske ”storebrors” magt. Endelig så de religiøse ledere, uden at snakke så højt om det, at volden kunne fortolkes ind i og bidrage til en religiøs polarisering, al den stund CUF-medlemmerne nogle gange gjorde brug af deres religion (islam) som legitimering for deres politiske kamp, og mange i politi og militære var kristne fra fastlandet, dog ikke alle. Baggrunden for dannelsen af fredskomiteén var altså en voldshændelse, der kunne tolkes ud fra komplekse politiske forhold, hvor både det religiøse og det nationale var i spil. Når det gælder Tanzanias politiske håndtering af islam og kristendom, vender vi tilbage til den senere i artiklen. Zanzibar-komiteén lagde sig op ad den nationale komitéts tilblivelsesfortælling, og henviste også til voldshændelserne og den politiske situation som grunden til at dannes:

Before Zanzibar established a joint interfaith committee to discuss Peace & Tranquility, Tanzania had already established one. Concerning Zanzibar, we were only invited to such joint meetings. But after the events in 2001 in which inhabitants of the island of Pemba were killed, it became clear that Zanzibar needs to have religious leaders speaking with one voice to speak with political leaders and those of the government so that those religious leaders are able to raise their voices to be heard by the political leaders concerning the bringing of peace and tranquility [sic] to the inhabitants of Zanzibar.¹⁶

---

16 Jongo, Thabit Noman. Efforts of religious leaders for the sake of supervising peace and tranquillity in the country from 2001 to 2007.

For den politiske sektor gav voldshændelsen stødet til at underskrive en fredsaftale ved navn Muafaka II i 2001, i tråd med Muafaka I fra 1999. Det britiske samvælde forhandlede den første frem i kølvandet af uregelmæssigheder ved valget i 1995, men ingen af de to aftaler blev implementeret i praksis.

Fredskomiteéns aktiviteter

Denne artikel forholder sig primært til den periode, jeg selv var aktiv i komitéen, nemlig mellem 2005 og 2010. I den periode blev der arrangeret 66 offentlige dialogmøder, hvoraf jeg selv deltog i cirka halvdelen. De 10 første foregik mellem juni 2005 og maj 2006, og drejede sig om den politiske situation (præsidentvalget foregik i oktober). De næste 54 foregik mellem august 2006 og juni 2010 og fokuserede på at etablere og følge op på lokale fredskomiteer for kristne og muslimske ledere. De to sidste foregik i oktober 2010, med fokus på valget igen. For at planlægge møderne, mødtes komitéen tit på muftiens kontor. Derfra har jeg notater fra 31 møder mellem 2005 og 2010.

Møderne i forbindelse med præsidentvalget i 2005

Foruden "forberedelsesmødet" den 28. juni 2005, hvor religiøse ledere fra fastlandet deltog, blev de vigtigste møder afholdt på Mazsons Hotel i Stone Town 18. august, hvor komitéen så at sige blev lanceret, og derefter 29. august, 28. og 29. september, men også 3. og 4. oktober i byerne Chake Chake og Wete på Pemba. Den 3. maj 2006 blev det hele rundet af, da præsident Amani Abeid Karume var hædersgæst til et stort møde på Bwawani Hotel.

Til det første møde var der to taler, den ene ved en muslimsk leder med temaet "vigtigheden af fred og stabilitet i samfundet" og den anden ved en kristen leder med det samme tema. Et mål med møderne var, "to call upon everybody to have a heart of nationhood and unity during the election period and always." Et andet var, at deltagerne skulle "*be educated through various lectures concerning*

*the importance of peace and citizens' rights.*¹⁷ Det blev de religiøse ledere, der holdt foredragene, mens politikere nogle gange holdt åbnings-talerne. I de større møder var repræsentanter fra medierne inviteret, samt repræsentanter fra sikkerhedstjenesterne.

Sheikh Thabit Noman Jongo med indlæg til offentligt dialogmøde Mazsons Hotel 28. september 2005.

Valget var kun to måneder væk, og den 29. august holdt den katolske biskop Shao den ene af to hovedtaler, nemlig om det kristne syn på den nødvendige moral, samfundets ledere bør have.¹⁸ Sh Talibs tema var vigtigheden af fred og stabilitet i samfundet.¹⁹

---

17 Mfoi, Damas. Risala ya wana-kamati ya viongozi wa dini kwa wakuu wa dini (Åbent brev fra medlemmerne af de religiøse lederes komité til deres overordnede), præsenteret på komitéens officielle lanceringsdag, Zanzibar, August 19, 2005.

18 Shao, Agostino. Maadili ya viongozi katika jamii (Lederes moral i samfundet) præsenteret ved Mødet for religiøse ledere, politikere, statslige organer og retshåndhævende myndigheder i Unguja (Mkutano wa viongozi wa dini, wanasiasa, vyombo vya dola na vya sheria Unguja), August 29, 2005.

19 Abdalla, Abdalla Talib. Umuhimu wa amani na utulivu katika jamii (Vigtigheden af fred og stabilitet i samfundet) præsenteret ved Seminar for religiøse ledere, politikere, statslige organer og retshåndhævende myndigheder i Unguja (Semina kwa viongozi wa dini, wanasiasa, vyombo vya dola na vya sheria Unguja), August 29, 2005.

De næste fire møder havde det samme indhold, og blev holdt for religiøse ledere og opstillede kandidater for CCM og CUF til valget til unionsparlamentet i Dodoma og Repræsentanternes Hus på Zanzibar. Åbningstalerne blev holdt af regionskommisærerne. Sh Talib holdt hovedtalen om muslimske religiøse lederes perspektiver på valget,²⁰ mens den anglikanske biskop Totos tale om kristne religiøse lederes ditto blev læst af den anglikanske præst Emmanuel Masoud, fordi biskoppen på grund af sygdom ikke deltog.²¹ Alle tilstede følte situationens alvor, og Sh Talib mindede de tilstedeværende politikere om, at mange mennesker foldede deres hænder i bøn på grund af frygt.²² Han mindede også politikere om, at de, der sår uro ikke er de eneste, der høster bittert fra den. Efter indlæggene var der åben dialog i plenum, hvor mange spillede ind. En CCM-repræsentant opfordrede til at ytre sig med visdom, mens en CUF-repræsentant advarede imod, at begå synd i Ramadan måneden, hvilket er værre end i andre måneder. Han lagde skylden på de paramilitære grupper for at ødelægge freden. Det var nok ikke en tilfældighed, at det mest ”religiøse” sprog blev brugt af CUF-repræsentanten.

---

20 Abdalla, Abdalla Talib. Mtazamo wa viongozi wa dini ya kiislamu kuhusu uchaguzi mkuu (Muslimske religiøse lederes perspektiver på valget) præsenteret til Mkutano wa viongozi wa dini na wagombea ubunge na uwakilishi wa vyama vya CCM na CUF katika uchaguzi mkuu wa 2005 (Mødet for religiøse ledere og opstillede til parlamentet og repræsentanternes hus for partierne CCM og CUF til valget i 2005), Zanzibar, September 28, 2005.

21 Toto, Douglas. Mtazamo wa wakristo kuhusu uchaguzi mkuu mwezi October 2005 (Kristnes perspektiver på oktober 2005-valget) præsenteret til Mkutano wa viongozi wa dini na wagombea wa nafasi za uwakilishi & ubunge wa vyama vya CCM na CUF Zanzibar (Mødet for religiøse ledere og CCM og CUF-opstillede til valget til parlamentet og repræsentanternes hus), September 28, 2005.

Desværre døde biskop Toto den 9. februar 2006 efter at have været biskop på Zanzibar siden 2002.

22 Langås, Arngeir. Noter fra Mazsons Offentligt dialogmøde September 28, 2005. “CUF campaign for fair elections now goes international” Kiswahili Press Summary. Dar es Salaam, British High Commission, 2005.

Mange understregede behovet for at uddanne de unge og have en balanceret mediedækning.²³ Som afslutning af mødet bad en muslim en *dua* (fri bøn) på arabisk, hvor man sukkede efter hver sætning som tegn på længsel efter fred. Derefter så et komitémedlem på mig og bad mig om at bede en kristen bøn på vegne af de kristne. Jeg bad på swahili om Guds hjælp til fred på Zanzibar og hans hjælp til at elske hinanden. Mødet var dermed slut og mange tog mig i hånden for at takke. På alle måder var det en rørende erfaring af enhed blandt mennesker i samme båd, uafhængigt af parti eller religion. Fjernsynet viste klip fra disse møder gang på gang.²⁴

Fredskomitéen 28. september 2005: Arngeir Langås fra den lutherske kirke, Abdalla Talib Abdalla fra Wakf, Juma Faki fra Muslim Academy, Emmanuel Masoud fra den anglikanske kirke, Thabit Noman Jongo fra muftiens kontor, Khatib Juma Haji og Said Nassor fra cadidomstolen.

---

23 Langås, Arngeir. Noter fra Mazsons Offentligt dialogmøde September 28,

24 Langås, Arngeir. "Dialog med politisk dimension". Danmission. 7: 10-13, 2006.

Pressen rapporterede fra møderne,²⁵ og en uge inden valget blev vores komité interviewet i studio på TV Zanzibar i en time. Journalistens spørgsmål tillod os kristne og muslimske teologer at uddybe vores respektive religioners syn på fred. Budskabet var to-delt: For det første blev politikerne stærkt frarådet at bruge splittende sprog, og for det andet blev borgerne stærkt opfordret til at holde sig rolige for at bevare freden i opløbet til valget. Selv om det var de andre i komitéen, der talte mest, husker jeg at jeg fik et spørgsmål, hvortil jeg improviserede et svar om, at profeten Esajas havde forudsagt Messias' komme, som ville være en Fredens Fyrste (Es 9:6), og at vi kristne tror, at Jesus er denne fredskonge. Derudover sagde jeg, at kristne ønsker fred, så når en muslim hilser os med *as-salamu alaykum*, så svarer vi *alaykum salam*.²⁶ Interviewet blev vist mange gange, nok fordi den statslige fjernsynskanal anså det for at være et vigtigt bidrag til fred i de uger. Efter interviewet mødtes komitéen ikke i mange måneder, for nu havde den ikke flere bidrag til fred i forbindelse med valget.

Da valgdagen kort efter oprandt og vælgerne nogle dage senere ventede på offentliggørelsen af resultaterne, var der mindre vold end forventet. For en fredskomité var det naturligvis godt nyt. Ifølge National Democratic Institute's valgrapport var der en "noticeable reduction in violence and tensions during the campaign period."²⁷ Imidlertid er spørgsmålet også hvorvidt valget blev gennemført på en fri og retfærdig facon, men det var ikke komitéens mandat at evaluere det. Mindst ni internationale og tre nationale enheder monitorerede 2005-valget på Zanzibar.

---

25 "Zanzibar religious leaders caution CCM, CUF" Kiswahili Press Summary. Dar es Salaam, British High Commission. (Mtanzania, Uhuru, Majira, Nipashe), 2005.

26 Langås, Arngeir. "Dialog med politisk dimension". Danmission. 7: 10-13, 2006. 5

Se også Arngeir Langås i Newsletter, October 14, 2005.

27 National Democratic Institute International Observer Mission, Final report Zanzibar Elections October 30 2005, 35.

Nogle fremhævede svaghederne og andre forbedringerne i valg-gennemførelsen.²⁸ CUF hævdede, at valget var en svindel.²⁹ Zanzibars borgere have varierende opfattelser af, hvorvidt der var valgsvindelse eller ej, naturligvis farvet af deres håb for valgets udfald. Med andre ord var CCM-tilhængerne tilfredse efter 2005-valget, i modsætning til CUF-vælgerne.

De indfløjne valgobservatører fokuserer naturligvis på valgets gennemførelse, mens de fastboende ser de lange historiske linjer og observerer og oplever i dagligdagen, om der er utryghed, vold og trusler om vold eller en genkendelig, fredelig hverdag. Flere af dem, jeg interviewede, så en årsagssammenhæng mellem komitéens møder for politikere, hvor der appelleredes med grundlag i religionernes lære om deres moralske ansvar for fred og fredelige valg:

And this committee made a lot of efforts, conducting seminars for political leaders, religious leaders, and others, to build peace, that peace is an important thing, that we have to seek it, we have to fight for it and make absolutely sure that peace lives. You see. And this continued, that election in 2005 went very well, we had no problems.³⁰

Komitéen mødtes ikke for at evaluere sin rolle i forbindelse med valget, men til et planlægningsmøde i marts 2006 modtog man en opmuntrende hilsen fra Religious Scholars Council, som satte pris på synligheden og opfordrede den til at fortsætte sit arbejde. Komitéens fokus på 2005 valget kulminerede i et møde 3. maj 2006 med prominente religiøse ledere, også fra fastlandet, som gæster. Hædersgæsten var Zanzibars præsident Amani Abeid Karume, som takkede og roste komitéen for den konstruktive rolle, den havde spillet for

---

28 African Democracy Encyclopaedia Project, "Zanzibar: 2005 Election observer missions and reports." Tilgået 11. marts 2016: <https://www.eisa.org.za/wep/zan2005eom.htm>.

29 "CUF dumps Muafaka, boycotts Karume." Kiswahili Press Summary. Dar es Salaam, British High Commission, 2005.

30 Interview 8, November 8, 2013.

at fremme fred.³¹ I hans tale, hvor han nævnte personlige erfaringer og internationale begivenheder, understregede han vigtigheden af fredelige relationer på tværs af religiøse forskelle. Han citerede fra Bjergprædikenen: “Salige er dem, der skaber fred ... de skal arve jorden.” (Mt 5:9 & 5:5). Mødet blev således både en evaluering, en anerkendelse af komitéens indsats for fred siden stiftelsen, samt en opfordring til at fortsætte.

Præsident Amani Abeid Karume takker fredskomiteén til offentligt dialogmøde 3. maj 2006.

---

31 Arngeir Langås i Newsletter, June 19, 2006.

Præsident Amani Abeid Karume sammen med muslimske og kristne religiøse ledere fra Zanzibar og Tanzania 3. maj 2006. I første række står Zanzibars katolske biskop Agostino Shao, stormuftien af Tanzania Sheikh Issa Shabani Simba, præsident Karume, stormuftien af Zanzibar Sheikh Harith Bin Khelef Khamis, storcadien af Zanzibar Sheikh Ali Khatib Mranzi og den lutherske biskop i Øst- og Kyststiftet, Alex Malasusa.

Lokalkomitémøderne 2006-10

Komitéens fredsvisioner strakte sig langt videre end ”brandslukning” i forbindelse med valg. Den tænkte på diapraxis-måden og så for sig, at komitéarbejdsmetoden hverken skulle være ad hoc eller centraliseret, men derimod forankret i mange lokale komitéer og i permanente strukturer. Først var der imidlertid behov for at afdække, om behovet reelt var der. I marts 2006 blev to møder holdt for lokale religiøse ledere, et på Pemba og et på Unguja. Man ville informere om komitéens aktiviteter og søge råd om dens fremtidige rolle. Man ville høre om fredstruende temaer som HIV/AIDS, uro

og narkotikamisbrug burde adresseres.³² I lighed med møderne i 2005, var disse finansieret af *Caritas Tanzania*, men fra 2008 blev det især *Dansk Missionsråds Udviklingsafdeling* (DMRU, nu CKU: Center for Kirkeligt Udviklingsarbejde), der fandt midlerne, efter at jeg skrev ansøgningen.

I juli og august 2006, blev der afholdt fire møder for lokale religiøse ledere (koranskolelærere, søndagsskolelærere, imamer, præster) hvor flere deltagere ønskede sådanne møder i alle Zanzibars shehia, som er den mindste administrative enhed, hvoraf der er cirka 300.

Offentligt dialogmøde Mazsons Hotel 3. august 2006 med Canon Emmanuel Masoud, Sheikh Juma Faki og Sheikh Abdalla Talib Abdalla.

For at gøre en lang historie kort, blev der i 2008 og 2009 afholdt 30 offentlige dialogmøder med henblik på at etablere lokale fredskomiteer. 2656 lokale religiøse ledere deltog i møderne og 284 komiteer blev dannet.

---

32 Mfoi, Damas. Report on Religious Grassroots Leaders Meetings of Pemba on March 21 and Unguja on March 25, 2006.

Offentligt dialogmøde Wete, Pemba, 22. april 2008.

I hver komité skulle der være seks muslimer, tre kristne, tre kvinder

og shehaen, dvs myndighedernes repræsentant.

Lokal fredskomiteé Mtopepo 5. marts 2008.

104 af komitéerne var på Pemba, hvoraf 89 var uden kristne, fordi få kristne bor der, men også fordi visse *shehaer* havde udeladt at invitere dem. På Unguja blev 180 komitéer etableret, hvoraf 83 var uden kristne. Komitéens formand *Sh Jonggo* ville tage temaet op i et takkebrev til regionskommisærerne.³³

Til hvert møde blev optryk af retningslinjer for lokalkomitéerne delt ud, læst op og diskuteret:

- Hovedformålet er at få fred og ro i *shebiaerne* til at vare igennem religiøs undervisning.
- Undermål: Forebygge og løse religiøse disputer i samfundet.
- Reducere og løse sociale og politiske disputer som bringer de religiøses fred og ro i fare.
- Rådgive regeringen og diverse institutioner i *shebiaen* i forhold til fred, moral, retfærdighed og religion.
- Uddanne og vejlede samfundet til at leve i fred og tolerance.
- Samarbejde med andre udenfor og indenfor *shebiaene* med lignende mål.

Dialogerne handlede også om teologiske emner, hvor holdninger til initiativet blev fremført, tit med argumenter fra koran og hadith, der enten støttede idéen om lokale tværreligiøse fredskomitéer eller udtrykte skepsis. En pamflet tilskrevet den brede, tit islamisme-inspirerede gruppe *Uamsho* (opvågning/vækkelse) var i cirkulation, hvor kristent-muslimsk samarbejde blev frarådet.³⁴ Den stærkeste protest, jeg hørte, kom i Mtambile på Pemba, hvor en *Uamsho*-inspireret sheikh sagde: "Hvilke nye problemer nødvendiggør sådanne komitéer nu? Vi er bange for, at vores unge vil glemme forskellen mellem islam og andre religioner, og at islam, som vi kender det, vil forsvinde. Disse retningslinjer er en krig, de er værre end bomber! Sande muslimer gør brug af Koranen for at løse konflikter."³⁵ En af fredskomitéens imamer svarede med et korancitat på arabisk:

---

33 Langås, Arngeir. Noter fra komitémøde April 30, 2008.

34 Langås, Arngeir. Noter fra komitémøde April 1, 2008.

35 Langås, Arngeir. Noter fra Mtambile Offentligt dialogmøde April 24, 2008.

Sig, "O Skriftens folk: Kom til en ligelig overenskomst mellem os og jer: at vi ikke tilbeder andre end Allah og ikke sætter noget som helst lige med Ham, og at ingen af os tager andre til herrer end Allah. Men hvis de vender sig bort, så sig: Bevidn I da, at vi er gudhengivne." (Q Ali Imran 3:64)

Han fortsatte med at tilskynde muslimerne til ikke at blive vrede, fordi det er uislamisk. Han spurgte, hvordan en kristen nogensinde skulle ønske at konvertere til islam, hvis muslimerne foragter ham. Til det svarede den lokale *Uamsho-sheikh*, at hans egen vrede var for intet sammenlignet med Muhammeds. Komitésheikhen parafraserede igen fra koranen, som opfordrer til brug af visdom, til der er fred overalt, ikke kun i Mekka. *Mtambile-sheikhen* fik det sidste ord: "Vi er kaldet til at kalde mennesker fra mørke til lys, fra vantro til islam. De uuddannede muslimer vil fejltolke os. I vores moskéer har vi tilstrækkeligt med fora for konfliktløsning."³⁶

Denne negative respons på fredskomiteé-idéen var imidlertid ikke repræsentativ. Den typiske respons var positiv. En evaluering i 2009 fandt imidlertid, at de fleste komitéer nu var havnet i en "sovende" tilstand. Ikke desto mindre, kan succesen måske udledes fra det faktum, at så mange kristne og muslimske ledere blev bragt sammen til dialogmøder, hvor fredeligt samarbejde på tværs af de to religioner var målet, men også blev demonstreret i praksis for deres øjne.

Modstand mod dialoginitiativerne

I et samfund hvor muslimer udgør den absolutte majoritet, var der naturligvis begrundet teologisk modstand mod alle disse dialogmøder med de kristne. Udtrykket *dini mseto* blev brugt nedladende om dette samarbejde. Det betyder *koalitionsreligion*, har politiske konnotationer til koalitionsregeringen dannet af CCM og CUF i 2010, men det afgørende var, at udtrykket afviser deltagerne i dialoginitiativerne som hverken sande muslimer eller sande kristne, fordi de angiveligt hengiver sig til en blandingsreligion.

---

36 Ibid.

Denne beskyldning er alvorlig mod både kristne og muslimer, for som monoteistiske religioner med rødder i jødedommen kræver de begge trofasthed: ”Du skal ikke have andre guder end mig.” (Ex 20:2) Beskyldningerne var også alvorlige, fordi de kunne underminere de involverede religiøse lederes legitimitet, som er knyttet til både deres ”følgere” og til det religiøse budskab, de forvalter. Rygterne var typisk udbredte i Uamsho-kredse, men kunne nok også virke troværdige i den almene befolkning, al den stund sådanne initiativer var en ny erfaring på Zanzibar. Komitéens formand adresserede beskyldningerne til et dialogmøde:

Nogle sagde, at målet med disse møder var at skabe en ”blandingsreligion”, at gøre to ting til en. Men disse to religioner kan ikke blandes. Det er dårskab blot at nævne det. Enten ved han ikke, hvad religion er, eller så ved han ikke, hvad blanding er. Uvidenhed er i alle, og det kan reduceres igennem uddannelse. Dårskab er ikke i alle, og uddannelse kan ikke fjerne det.³⁷

For at forklare, hvorfor disse to religioner ikke kan blandes, rettede han opmærksomheden mod kernesandhedspåstandene i islam og kristendom, ved at kontrastere deres lære om Jesus, som synes at være inkompatible og gensidigt udelukkende: Først henviste *Sh Jongo* til en kernekomponent i den muslimske tro, nemlig at ”Gud fødte ikke, ej heller blev han født, og ej heller lignede han nogen skabt ting.” Han fortsatte med at åbent sætte ord på, at kristne faktisk tror på det muslimer holder for at være blasfemisk (*shirk*),³⁸ nemlig at Gud har en søn: ”Mens kristne, deres tro er at Gud kommunikerer med mennesker igennem profeter og Jesus er Guds søn.”

---

37 Langås, Arngeir. Noter fra Mwanakwerekwe Offentligt dialogmøde March 17, 2010.

38 Gimaret, Daniel. *Shirk*. The Encyclopaedia of Islam, Second Edition. P. Bearman, T. Bianquis, C. E. Bosworth, E. van Donzel and W. P. Heinrichs, Brill Online, 2006.

På grund af de ideologiske forskelle mellem os som muslimer og kristne, kan vi ikke skabe en blandingsreligion. Derudover har vi hverken sådanne mål eller forventer, at det vil ske. Fordi enhver har sin tro. Hvis der stadig skulle være tvivl, så forstå, at det er en ren løgn og har ingen sandhed i sig.

Fra de samme *Uamsho-miljøer* opstod beskyldningerne om, at komitéen ikke bare blander religioner, men også blander politik og religion. Fra nogen som ønsker staten styret efter religiøse principper, hvilket *Uamsho* tit slog til lyd for, lyder sådan en anklage opportunistisk, men det var især det faktum, at muftiens kontor var under et ministerium, der gav beskyldningerne en slags vægt. Komitéens svar var derimod: "We have not been summoned by the politicians, not even once have they given us instructions ... It is we who summon them, sit with them, submit them to us, telling them our words."³⁹ Med andre ord var autonomi et afgørende element i komitéens selvforståelse. Den så ikke sig selv som et regeringsinstrument af den enkle grund, at myndighederne hverken havde etableret komitéen eller instrueret den i, hvad den skulle gøre eller ej. Komitéen havde tværtimod vores egen tilblivelseshistorie og vores egne mål, og blev ved med at handle frit, frivilligt og på eget initiativ. Dermed ikke sagt, at komitéen var upåvirket af de politiske og filosofiske rammebetingelser for dens virke, som skal udfoldes nedenfor. Men igen er der snak om et samspil, for de samme rammebetingelser er inspireret af religiøse idéer, som panafrikanismens kristne lighedsideal og den økumeniske bevægelses erfaringer med dialog og diapraksis.

Tanzania som kontekst for fredskomitéen

Tanzanias politiske og religiøse rammeværk påvirker Zanzibar på forskellige måder. Efter Tanganyikas uafhængighed i december 1961 var spørgsmålet: "Hvad så med Zanzibar?" Efter det voldelige valg på Zanzibar i juni 1961, forsøgte kolonimagten at mægle til møder i London i marts og april 1962, hvor temaet var "Sultanatets

---

³⁹ Interview 13, November 11, 2013.

fremtidige form.” Det ”afrikaner-dominerede” Afro-Shirazi Party, forløber for CCM, nægtede at arbejde sammen i regering med det ”araber-dominerede” parti Zanzibar Nationalist Party.⁴⁰ Idéen om en ”East African Federation” hvori både Kenya og Zanzibar ville indgå, blev affejet som et middel for fortsat kolonisering. For at komplicere det hele yderligere, blev kommunistpartiet Umma Party dannet i 1963. Hvorom alting er, blev Zanzibar den 26. april 1964 jo en del af den nye forenede Republik Tanzania, hvor ZAN refererer til Zanzibar. Denne union mellem de to skulle efterhånden vise sig at blive genstand for megen disput. Articles of the Union var nemlig blevet undertegnet i en fart og ikke ratificeret af Zanzibar Revolutionary Council.⁴¹ I de første otte år efter 1964-revolutionen, indtil mordet på Præsident Karume i 1972, blev Zanzibar regeret som om der ikke var nogen union.⁴² Senere skulle unionens præsident Julius Nyereres advokater komme til at udvide listen over Unionens fælles områder og dermed juridisk begrænse Zanzibars autonomi. Religion blev ikke en del af de fælles *Articles of the Union*, hvilket forklarer, at Zanzibar fik ”vores” egen fredskomiteé, bestående af institutioner, som er stærke på øerne, men ikke på fastlandet: *Mufti, Qadi, Wakf*. Militærmagten på Zanzibar er altså i hænderne på Tanzanias stærke militær, hvoraf mange er kristne. Den kendsgerning forvaltes med visdom, hvorfor militæret holder lav profil og kun er der som en sidste garant for fred.

Den vigtigste påvirkning fra Tanzania er dog nok alligevel Julius Nyereres ujamaa-filosofi, som gennemsyrrer megen tænkning og praksis i landet og endda på Zanzibar. Det næste afsnit vil således argumentere for, at dialoginitiativerne på Zanzibar var præget af Nyereres tænkning, samt de politiske rammer hans tænkning har bidraget til.

---

40 Zanzibar Sultanate Prayer Bulletin 5 May 1962. 5.

41 Shivji, Issa G., Pan-Africanism or pragmatism?: lessons of the Tanganyika-Zanzibar union. Dar es Salaam, Mkuki na Nyota Publishers, xviii., 2008.

42 Ibid. xviii

Julius Nyerere om religion og politik

Julius Kambarage Nyerere (1922-99) var den første præsident for Tanganyika (1961-64) og Tanzania (1964-1985). Hans politiske udvikling startede i uafhængighedsbevægelsen TANU (Tanganyika African National Union), som i 1977 ændrede navn til CCM (*Chama cha Mapinduzi* – Revolutionspartiet) da det slog sig sammen med Zanzibars *Afro-Shirazi Party* (ASP).

Nyereres projekt var at samle et folk bestående af mennesker med 120 sprog og flere religioner, især islam og kristendom, til én ny nation. At gøre swahili til nationens sprog var et greb, der bidrog til national enhed. Et andet var hans formulering af en tanzanisk national ideologi kaldet Ujamaa ("familieskab") og kujitegemea (selvhjulpethed), som blev politik i og med *Arusha*-erklæringen (1967). Kirkerne, også på Zanzibar, fik den nye politik at mærke, da de missionæretablerede skoler blev nationaliseret i stor stil. For katolikken Nyerere var religionerne underordnet det nationale projekt og skulle bidrage til det. *Ujamaa*-politikken gjorde landets udvikling til det fælles projekt og samarbejde på tværs af religiøse skel den fælles strategi: "It is not necessary to agree with everything a man believes, or says, to work with him on particular projects."⁴³ Den tanzaniske stats sekulære grundlag gjorde det naturligt at invitere både kristne og muslimer til at tage del i det fælles nationsbygningsprojekt:

Vores parti har ingen religion ... Vores land Tanzania har ingen religion ... Vi er ikke et kristent land, ej heller er vi et muslimsk land, ej heller er vi et jødisk land; vi er bare Tanzania ... Men som individer har vi religioner; jeg har min, Karume har sin ..., selv om nogen er ateist, en, der afviser Gud, så accepterer vi ham.⁴⁴

---

43 Nyerere, Julius, Speech to the United Nations General Assembly and to the Maryknoll Congress in New York By President Nyerere on 15th-16th October 1970. Dar es Salaam, The Information Services Division, Ministry of Information and Tourism, 10, 17.

44 Nyerere, Julius, Ujamaa wa Tanzania na Dini ("Tanzanias ujamaa og religion"). Dar es Salaam, Kiwanda cha Uchapaji cha Taifa (KIUTA). 2-4, 6-7, 1970.

Nyerere sagde, at han ville blive meget overrasket, hvis et kristent eller muslimsk TANU-medlem ville have nogen som helst religiøs tøven mod at forkynde Ujamaa-politik hvor ”folk sidder sammen, elsker hinanden, samarbejder med hinanden; siger at ’det her er vores, du skal ikke udnytte dine egne!⁴⁵

Ifølge Walter Duggan, som havde mere end et hundrede samtaler med Nyerere, var han inspireret af det Andet Vatikankoncil, Pave Johannes 23, og Pierre Teilhard de Chardin. I forhold til Nyereres forhold til islam, tog han kofia (”muslimsk” kalot) og kanzu (”muslimsk” kjortel) på når han besøgte Zanzibar, som tegn på identifikation med muslimerne der. Han sagde også at muslimerne havde tilegnet sig en ”mere oplyst holdning” end mange kristne. Det han typisk havde i tankerne, var muslimernes større åbenhed i forhold til socialisme, som det kom frem i Egypten under Nassers lederskab på den tid.⁴⁶

Nyerere identificerede sig dog også med de traditionelle afrikanske religioner, som vist når han gik med høvdingestav. Forholdet mellem Ujamaa-politikken og Ubuntu-filosofien er tydelig, hvor Chuwa kalder Ujamaa for ”systematiseret ubuntu i praksis.⁴⁷ Selv om Ujamaa-politikken med dens skadelige tvangsflytninger blev forladt, så lever den kollektive tænkning videre også i dag, for den havde naturligvis dybe rødder i afrikansk kultur længe inden Nyerere formulerede og iværksatte denne politik.

---

45 Ibid. 47. Duggan, Walter R. og John R. Civile, Tanzania and Nyerere: a study of ujamaa and nationhood. Maryknoll, NY, Orbis Books, 49, 1976.

Westerlund, David, Ujamaa na dini: a study of some aspects of society and religion in Tanzania, 1961-1977. Stockholm, Almqvist & Wiksell.

88-89, (1980).

Chuwa, Leonard, African Indigenous Ethics in Global Bioethics: Interpreting Ubuntu. Amsterdam, Springer, 2014, 42.

46 Westerlund, David, Ujamaa na dini: a study of some aspects of society and religion in Tanzania, 1961-1977. Stockholm, Almqvist & Wiksell.

88-89, 1980.

47 Chuwa, Leonard, African Indigenous Ethics in Global Bioethics: Interpreting Ubuntu. Amsterdam, Springer, 2014, 42.

Ifølge David Westerlund, var Tanzanias regerings budskab til religionerne i Nyereres tid ”tag del” og ”ikke bland religion og politik.” Westerlunds forskning viser hvordan disse tilsyneladende modsatte budskaber var nødvendige for at polstre regeringens egen position. Regeringen havde brug for et stort antal nationaliserede tidligere missionsdrevne skoler til nationsbygningen, hvorimod muslimerne havde få skoler. Derfor var det første budskab (”tag del”) primært rettet mod de kristne, som ikke kun havde store ressourcer at bidrage med, men tit følte at det politiske var et moralsk ”farligt” område at blande sig i og derfor kunne bruge en ekstra opfordring.⁴⁸ Det andet budskab (”bland ikke religion og politik”) var især rettet mod muslimerne, fordi TANU tidligere havde erfaret forsøg på religiøs indblanding i politik fra muslimsk side. Fra 1959 havde for eksempel det arabisk-dominerede *All Muslim National Union of Tanganyika* (AMNUT) fremmet muslimske interesser og fremført klager over kristen dominans i uddannelsessystemet og kaldet Nyerere for diktator.⁴⁹ Kort sagt var deres fokus mere på islamisk enhed mere end national enhed.⁵⁰ Spændingerne forsvandt da muslimske TANU-ledere kritiserede det muslimske AMNUT og dermed tydeligt satte national enhed højere end muslimsk enhed.⁵¹ I 1968 blev temaet islam og politik relevant igen. *The East African Muslim Welfare Society* (EAMWS) var domineret af Ismaili-muslimer fra Indien og blev forbudt. I stedet for blev BAKWATA (*Baraza Kuu la Waislamu wa Tanzania*) dannet og blev den største muslimske organisation i landet. Den var og er domineret af afrikanske muslimer og tæt forbundet dengang med TANU og i dag CCM.⁵²

---

48 Westerlund, David, *Ujamaa na dini: a study of some aspects of society and religion in Tanzania, 1961-1977*. Stockholm, Almqvist & Wiksell.

57-58, 1980.

49 Hunter, Emma, *Political Thought and the Public Sphere in Tanzania*. Cambridge, Cambridge University Press, 18, 2015.

50 Westerlund, David, *Ujamaa na dini: a study of some aspects of society and religion in Tanzania, 1961-1977*. Stockholm, Almqvist & Wiksell. 95, 1980.

51 Ibid. 93-96

52 Ibid. 103.

I Nyereres samtid foregik interessant nok også det Andet Vatikan-koncil, og Tanzanias katolske kirke, hvor han var medlem, formulerede hurtigt retningslinjer for kristne-muslimske relationer inspireret af de nye toner fra Rom, som disse efter fjerde session i 1965:

Christians should show the same respect to the leaders of Islam as they do to their own leaders. The Laity should not hold arguments with Mohammedans on matters concerning religion. The Laity should be careful at all times to show their Faith in their own actions. Youth groups should be started as quickly as possible in Tanzania so as to strengthen the relationships between Christian and Moslem youth.⁵³

Også den lutherske kirke var optaget af dialogen med muslimerne og samarbejdede godt med Nyerere. *Da Luther House* i Dar es Salaam blev åbnet i 1963, inviterede stiftet muslimske repræsentanter: "We had wanted Nyerere to come but he sent his vice president Rashidi Kawawa since he was encouraging Christian-Muslim Relations."⁵⁴ Nyereres tænkning påvirker selv lang tid efter hans død, hvordan landets *civilreligion* udspiller sig. Ved nationale begivenheder beder både kristne og muslimske ledere, en ad gangen, hver på sin egen måde, jf. min bøn til dialogmødet i 2005. Religion er dermed noget offentligt, og ikke noget, der skal skjules. Religion er også noget distinkt kristent og distinkt muslimsk, og ikke en kompromis- eller udvandet version. Forskelle udstilles uden at det anses som en

---

53 Bladudgaven rapporterer fra det andet Vatikankoncil's fjerde session (September 14 – December 8, 1965), men citatet er fra den engelske oversættelse af de resolutioner som blev afleveret af delegaterne til det nationale seminar for lægapestolateret in Tanzania holdt på Kipalapala (Saint Paul's Senior Seminary) fra August 18 – 28, 1965. Pastoral Information, Newsletter for Clergy and Religious of Tanganyika, October 1965, 2 K1.18b2.

54 "Multi-Religious Participation at opening 'Luther House,'" Catholic Times of East Africa, July 16, 1963. Sigvard von Sicard email til Arngeir Langås October 1, 2013.

forhindring mod fred eller national sammenhængskraft. Måske medvirker denne version af civilreligion til en uofficiel ”konkurrence” mellem religionerne, ikke om hvem der har ret, men om hvem der mest konstruktivt bidrager til nationens ”fælles bedste.”

Den panafrikanske erfaring

Nyerere stod ikke i et vakuum; men var præget af den panafrikanske bevægelse og erfaring og blev og forbliver en af dens ledere, sammen med Ghanas præsident *Kwame Nkrumah* (1909-72). Det er *Edward Wilmot Blyden*, der kaldes panafrikanismens fader. Han blev født på St Thomas i Dansk Vestindien (dansk koloni fra 1666 til salget til USA i 1917) i 1832 og endte op som forsker og diplomat for Liberia. Inden han døde i 1912, nåede han at bo i Venezuela, USA, Liberia, Nigeria, Storbritannien, Frankrig og Sierra Leone. Blyden efterlod en særlig arv inden for kristne-muslimske relationer. Hans bog *Christianity, Islam and the Negro Race* inspirerede debatten i 1888 i Freetown, Sierra Leone, om temaet “Er kristendommen eller islam bedst egnet til at fremme den sorte races sande interesser?” Blyden identificerede en række emner som kristne og muslimske afrikanere var fælles om at lide under, nemlig slaveriet, europæisk kolonialisme og racisme. Den prominente Yale-teolog Lamin Sanneh skønner, at Blyden skønmaledede islam, men det vedvarende resultat af hans virke var, at han

overbeviste de kristne afrikanske eliter om, at islam er fuldt ud en del af Afrika, at islam har et vitalt bidrag til den nationale opvågnings sag, at mønstret for kristen involvering i Afrika i høj grad foregriber det muslimske Afrikas mønster, og at de gamle antagonismer mellem kors og halvmåne er malplaceret på kontinentet. Derfor må kristne afrikanere gerne bevæge sig nær muslimske afrikanere uden frygt for kompromis.⁵⁵

---

55 Sanneh, Lamin. *Piety and power: Muslims and Christians in West Africa*. Maryknoll, N.Y., Orbis Books. 80, 1996.

PROCMURA (Programme for Christian-Muslim Relations in Africa) ved deres generalrådgiver Johnson Mbillah var en vigtig rådgiver i dialogarbejdet på Zanzibar. Organisationen understreger vigtigheden af kristent-muslimsk samarbejde for fred i Afrika, og forudsætter en definition af ”afrikanskhed”, hvor trosfrihed spiller en kernerolle. Sådan en grundlæggende forpligtelse på trosfrihed er, hvad Johnson Mbillah alluderer til når han tegner Afrika som værten, der i de tidlige dage for både kristendom og islam ønskede både Jesusbarnet og de første muslimer velkommen på kontinentet for at finde tilflugt fra forfølgelse.⁵⁶ Mbillah hævder også, at denne trosfrihedskultur var forudsætningen, der tillod, at islam og kristendom slog rødder på kontinentet.⁵⁷ Muslimer, der kender PROCMURA-tilgangen, har nogle gange udtrykt lettelse, når de har opdaget, at den tillader dem at være sig selv som muslimer, og ikke udvande eller nedtone deres tro. Derudover udgør de fælles afrikanske rødder et potentielt grundlag for enhed mellem kristne og muslimer i Afrika.⁵⁸

---

56 Jf. Mbillah, Johnson. A. “Christians and Muslims in conflict resolution: An African perspective”, præsenteret på Aarhus Universitet, 24 September 2012.

57 Langås, Arngeir, ”PROCMURA og religionsfrihed.” *Ny Mission* 27: 144-151. 149, 2014.

58 Madsen, Daniel. N. “Reconciling Muslims and Christians in Zanzibar, Centre for Peace and Reconciliation Studies,” Coventry University 9-18, 2011.

PROCMURAs generalrådgiver Johnson Mbillah (i midten) omgivet af andre kristne og muslimske religiøse ledere mens de beder inde i African Unions hovedkvarter i Addis Abeba i januar 2012. Mbillah var også en vigtig rådgiver for dialogarbejdet på Zanzibar og en af de fire jeg dedikerede min PhD-afhandling til, ved siden af Sheikh Soraga, min kone Dorthé og Sigvard von Sicard.

Konklusion

Min afhandling konkluderes med, at diapraxis er vejen frem. Den reflekterer over det tanzaniske slagord: ”Enhed er styrke, splittelse er svaghed”, og anbefaler samarbejde mellem kristne og muslimer for det fælles bedste. Fred (*shalom/salaam/amani*) angives som det forenende mål og det fælles projekt. Jeg argumenterer også for, at diapraxis for en kristen må kunne anses som et *kristent vidnesbyrd*, fordi ”det peger på Gud i livet mere end i døden.” Diapraxis er både ”en måde at leve på”⁵⁹ og kan fungere som en ”teori om tværreligiøse relationer fra et afrikansk perspektiv.”⁶⁰

59 Sicard, Sigvard von. “Diapraxis or Dialogue and Beyond.” I *Dialogue and Beyond: Christians and Muslims Together on the Way*. Sicard, Sigvard von og Ingo Wulffhorst. Geneva, The Lutheran World Federation: 131-154. 131, 2003.

60 Wijzen, Frans. *Seeds of Conflict in a Haven of Peace: From Religious Studies*

Bibliografi

Abdalla, Abdalla Talib. *Mtazamo wa viongozi wa dini ya kiislamu kuhusu uchaguzi mkuu* (Muslimske religiøse lederes perspektiver på valget) præsenteret til Mkutano wa viongozi wa dini na wagombea ubunge na uwakilishi wa vyama vya CCM na CUF katika uchaguzi mkuu wa 2005 (Mødet for religiøse ledere og opstillede til parlamentet og repræsentanternes hus for partierne CCM og CUF til valget i 2005), Zanzibar, September 28, 2005.

Abdalla, Abdalla Talib. *The Role of Religion in the 2005 General Elections in Zanzibar*. Department of Political Science, Faculty of Arts and Social Sciences Islamic University in Uganda. MA, 2009.

Abdalla, Abdalla Talib. *Umuhimu wa amani na utulivu katika jamii* (Vigtigheden af fred og stabilitet i samfundet) præsenteret ved Seminar for religiøse ledere, politikere, statslige organer og retshåndhævende myndigheder i Unguja (*Semina kwa viongozi wa dini, wanasiasa, vyombo vya dola na vya sheria Unguja*), August 29, 2005.

African Democracy Encyclopaedia Project, "Zanzibar: 2005 Election observer missions and reports." Tilgået 11. marts 2016: <https://www.eisa.org.za/wep/zan2005eom.htm>.

Chuwa, Leonard, *African Indigenous Ethics in Global Bioethics: Interpreting Ubuntu*. Amsterdam, Springer, 2014, 42.

"CUF campaign for fair elections now goes international" *Kiswahili Press Summary*. Dar es Salaam, British High Commission, 2005.

"CUF dumps Muafaka, boycotts Karume." *Kiswahili Press Summary*. Dar es Salaam, British High Commission, 2005.

Dietrich, Stephanie. Die Teilhabe der Diakonie an der Vermittlung der Evangeliums: Solidarisches Handeln/Diapraxis als religiöse rede in postsekulären Gesellschaften, i: *Religiöse Rede in postsekulären Gesellschaften*.

---

to Interreligious Studies in Africa. Amsterdam, Rodopi. 31, 2007.

M. Rose and M. Wermke. Leipzig, Evangelische Verlagsanstalt: 237-254, 2016.

Duggan, Walter R. og John R. Civile, *Tanzania and Nyerere: a study of ujamaa and nationhood*. Maryknoll, NY, Orbis Books, 49, 1976.

Gimaret, Daniel. Shirk. *The Encyclopaedia of Islam, Second Edition*. P. Bearman, T. Bianquis, C. E. Bosworth, E. van Donzel and W. P. Heinrichs, Brill Online, 2006.

Hunter, Emma, *Political Thought and the Public Sphere in Tanzania*. Cambridge, Cambridge University Press, 18, 2015.

Interview 8, November 8, 2013.

Interview 13, November 11, 2013.

Jitihada ya viongozi wa dini katika kujenga amani Tanzania (Religious leaders' efforts to build peace in Tanzania), August 9, 2005.

Jongo, Thabit Noman. Efforts of religious leaders for the sake of supervising peace and tranquillity in the country from 2001 to 2007

Langås, Arngeir. "Dialog med politisk dimension". *Danmission*. 7: 10-13, 2006.

Langås, Arngeir. i Newsletter, October 14, 2005.

Langås, Arngeir. i Newsletter, June 19, 2006.

Langås, Arngeir. Noter fra komitémøde April 30, 2008.

Langås, Arngeir. Noter fra komitémøde April 1, 2008.

Langås, Arngeir. Noter fra Mazsons Offentligt dialogmøde September 28, 2005.

Langås, Arngeir. Noter fra Mtambile Offentligt dialogmøde April 24, 2008.

Langås, Arngeir. Noter fra Mwanakwerekwe Offentligt dialogmøde March 17, 2010.

Langås, Arngeir. *Peace in Zanzibar: Proceedings of the Joint Committee of Religious Leaders in Zanzibar, 2005-2013*. New York, Peter Lang Publis-

hing, Incorporated, 2019.

Langås, Arngeir, "PROCMURA og religionsfrihed." *Ny Mission* 27: 144-151. 149, 2014.

Langås, Arngeir. *The origins of the diapraxis project Upendo*, 2017.

Langås, Arngeir. *The origins of the Zanzibar Interfaith Centre*, 2017.

Lutheran World Federation. *Diakonia in Context: Transformation, Reconciliation, Empowerment*. Geneva, Lutheran World Federation. 90, 2009.

Madsen, Daniel. N. "Reconciling Muslims and Christians in Zanzibar, Centre for Peace and Reconciliation Studies," Coventry University 9-18, 2011.

Mbillah, Johnson. A. "Christians and Muslims in conflict resolution: An African perspective", præsenteret på Aarhus Universitet, 24 September 2012.

Mfoi, Damas. Report on Religious Grassroots Leaders Meetings of Pemba on March 21 and Unguja on March 25, 2006.

Mfoi, Damas. Risala ya wana-kamati ya viongozi wa dini kwa wakuu wa dini (Åbent brev fra medlemmerne af de religiøse lederes komité til deres overordnede), præsenteret på komitéens officielle lanceringsdag, Zanzibar, August 19, 2005.

"Multi-Religious Participation at opening 'Luther House,'" *Catholic Times of East Africa*, July 16, 1963. Sigvard von Sicard email til Arngeir Langås October 1, 2013.

National Democratic Institute International Observer Mission, *Final report Zanzibar Elections* October 30 2005, 35.

Nyerere, Julius, Speech to the United Nations General Assembly and to the Maryknoll Congress in New York By President Nyerere on 15th-16th October 1970. Dar es Salaam, The Information Services Division, Ministry of Information and Tourism, 10, 17.

Nyerere, Julius, *Ujamaa wa Tanzania na Dini* ("Tanzanias ujamaa og religion"). Dar es Salaam, Kiwanda cha Uchapaji cha Taifa (KIUTA). 2-4, 6-7, 1970.

Pastoral Information, Newsletter for Clergy and Religious of Tanganyika, October 1965, 2 K1.18b2.

Pontifical Council for Interreligious Dialogue, and Congregation for the Evangelization of Peoples, *Dialogue and Proclamation: Reflections and Orientations on Interreligious Dialogue and the Proclamation of the Gospel of Jesus Christ*. Rome, 42, 1991.

Rasmussen, Lissi. "From Diapraxis to Dialogue" i *Dialogue in Action - in honour of Johannes Aagaard*. Lars Thunberg, Moti Lal Pandit og Carl Wilhelm Fogh-Hansen. New Delhi: 277-293, 1988.

Sanneh, Lamin. *Piety and power: Muslims and Christians in West Africa*. Maryknoll, N.Y., Orbis Books. 80, 1996.

Shao, Agostino. *Maadili ya viongozi katika jamii* (Lederes moral i samfundet) præsenteret ved Mødet for religiøse ledere, politikere, statslige organer og retshåndhævende myndigheder i Unguja (Mkutano wa viongozi wa dini, wanasiasa, vyombo vya dola na vya sheria Unguja), August 29, 2005.

Shivji, Issa G., *Pan-Africanism or pragmatism?: lessons of the Tanganyika-Zanzibar union*. Dar es Salaam, Mkuki na Nyota Publishers, xviii., 2008.

Sicard, Sigvard von. *Diapraxis or Dialogue and Beyond i Dialogue and Beyond: Christians and Muslims Together on the Way*. Sigvard von Sicard & Ingo Wulfhorst. Geneva, The Lutheran World Federation: 131-154. 131, 2003.

Sperber, Jutta. *Christians and Muslims: The Dialogue Activities of the World Council of Churches and Their Theological Foundation*, Berlin, Walter de Gruyter, 36, 2000.

Toto, Douglas. *Mtazamo wa wakristo kuhusu uchaguzi mkuu mwezi October 2005* (Kristnes perspektiver på oktober 2005-valget) præsenteret til Mkutano wa viongozi wa dini na wagombea wa nafasi za uwakilishi & ubunge wa vyama vya CCM na CUF Zanzibar (Mødet for religiøse ledere og CCM og CUF-opstillede til valget til parlamentet og repræsentanternes hus), September 28, 2005.

Venema, Charlotte et al. *Changing the present, dreaming the future: a critical moment in interreligious dialogue*. Geneva, World Council of Churches, 2006.

Westerlund, David, Ujamaa na dini: a study of some aspects of society and religion in Tanzania, 1961-1977. Stockholm, Almqvist & Wiksell. 88-89, (1980).

Wijsen, Frans. *Seeds of Conflict in a Haven of Peace: From Religious Studies to Interreligious Studies in Africa*. Amsterdam, Rodopi. 31, 2007.

World Council of Churches. *Christian presence and witness in relation to Muslim neighbours: a conference, Mombasa, Kenya, 1979*. Geneva, World Council of Churches, 1981.

“Zanzibar religious leaders caution CCM, CUF” *Kiswahili Press Summary*. Dar es Salaam, British High Commission. (Mtanzania, Uhuru, Majira, Nipashe), 2005.

Zanzibar Sultanate Prayer Bulletin 5 May 1962. 5.

Center for Sameksistens - IKS

www.ikstudiecenter.dk

